

Силабус курсу:

СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА
(лексикологія і фразеологія)

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Ступінь вищої освіти:	бакалавр
Спеціальність:	014.01 «Середня освіта (українська мова і література)»
Рік підготовки:	2
Семестр викладання:	осінній, весняний
Кількість кредитів ЄКТС:	6 кредитів
Мова(-и) викладання:	українська
Вид семестрового контролю	екзамен

Автор курсу та лектор:

кандидат філологічних наук Глуховцева Ірина Ярославна

вчений ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я та по батькові

доцент кафедри української філології та журналістики

посада

gluh18@snu.edu.ua

електронна адреса

+38-050-736-85-14

телефон

Viber за
номером
телефону
месенджер

за розкладом
консультації

Викладач лабораторних занять:*

не передбачено

вчений ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я та по-батькові

посада

електронна адреса

телефон

месенджер

консультації

Викладач практичних занять:*

кандидат філологічних наук Глуховцева Ірина Ярославна

вчений ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я та по батькові

доцент кафедри української філології та журналістики

посада

gluh18@snu.edu.ua

електронна адреса

+38-050-736-85-14

телефон

Viber за
номером
телефону
месенджер

за розкладом
консультації

Анотація навчального курсу

Цілі вивчення курсу: Метою викладання навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова (лексикологія і фразеологія)» є свідоме практичне оволодіння українською літературною мовою, глибоке засвоєння лексико-семантичної та фразеологічної підсистем; формування у здобувачів вищої освіти систематизованих наукових знань про морфемну будову слова, способи словотворення; удосконалення навичок правильного письма, вироблення умінь здійснювати лексичний та фразеологічний аналізи слова; розбір слова за будовою та визначення способів творення слів; уміння користуватися довідковою літературою. Не менш важливе мовне виховання молоді, усвідомлення її державотворчої та об'єднувальної ролі.

Результати навчання: Знати: загальні підходи до тлумачення сутності слова, його значення та ознак; поняття про полісемію, омонімію, синонімію, антонімію як лексичні категорії; ознаки різних шарів лексики за походженням; етапи розвитку і становлення фразеологічних студій в Україні; погляди вчених на проблему класифікації фразеологізмів; дефініції основних одиниць морфеміки та словотвору, їхні найважливіші формальні й семантичні параметри; перелік найважливіших функцій морфем; закономірності поєднання морфем у межах слова; особливості морфемної структури слів різних частин мови; поняттєвий апарат словотвору як розділу мовознавства; найважливіші класифікації способів словотворення; послідовність морфемного та словотворчого аналізу слів.

Уміти: формулювати значення слова; давати йому загальну характеристику; продукувати синонімії групи; утворювати антонімії пари; розрізняти омоніми, пароніми; визначати приналежність слова до активного чи пасивного шару лексики; пояснювати стилістичну функцію слова у поданому тексті; пояснювати стилістичні функції фразеологізмів; вільно користуватися системою теоретичних знань із морфеміки, виконуючи різноманітні за складністю завдання; опрацьовувати статті, присвячені конкретним проблемам морфеміки та словотвору, конспектуючи головне; виділяти морфемі (морфи) та характеризувати їх; розрізняти види морфем за різними класифікаційними принципами; розрізняти види основ слова, класифікувати їх за основними ознаками; користуватись морфемними словниками; робити морфемний і словотворчий аналіз запропонованих слів; правильно утворювати слова відповідно до національної специфіки української мови.

Передумови до початку вивчення: Базові знання, отримані при вивченні шкільного курсу «Українська мова», а також курсів «Вступ до мовознавства», «Сучасна українська літературна мова».

Мета курсу (набуті компетентності)

Унаслідок вивчення навчального курсу здобувач вищої освіти набуде таких компетентностей:

1. ЗК1. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово (мовно/мовленнєва компетентність).

2. ЗК10. Здатність виявляти повагу та цінувати українську національну культуру, багатоманітність і міжкультурність у суспільстві, здатність до вираження національної культурної ідентичності і гнучкого ставлення до інших культур (культурна компетентність).

3. ФК1. Здатність формувати компетентного мовця, національно свідому мовну особистість з прагненням до вивчення української мови, яка комунікативно доцільно й виправдано користується засобами мови в різних життєвих ситуаціях і сферах спілкування.

4. ФК13. Здатність аналізувати мовні одиниці, визначати їх взаємодію та характеризувати мовні явища й процеси, що їх зумовлюють.

5. ФК14. Здатність застосовувати знання про систему та норми української літературної мови у практиці навчання ЗСО, надавати консультації з дотримання норм літературної мови та культури мови.

6. ПРН1. Демонструвати належний рівень володіння державною мовою для реалізації письмової та усної комунікації.

7. ПРН6. Знати основні періоди розвитку української мови її системну організацію, норми, граматичні особливості використання мовних одиниць у провідних мовних стилях.

8. ПРН7. Знати особливості регіонального фольклору та побутового мовлення, застосовувати набуті знання в практичній роботі вчителя-словесника.

Структура курсу

№	Тема	Години (Л/ЛБ/ПЗ)	Стислий зміст	Інструменти і завдання
ІІІ семестр				
1.	Лексикологія як лінгвістична дисципліна	2/0/2	Лексикологія як лінгвістична дисципліна, предмет і завдання лексикології. Загальна (універсальна) і конкретна (національна), історична (діахронна) та описова (синхронна), прикладна лексикологія. Аспекти лексикологічних досліджень. Семасіологія, ономасіологія, етимологія, ономастика, фразеологія, лексикографія як розділи лексикології. Зв'язок з іншими дисциплінами. Тенденції розвитку сучасної української лексикології, огляд основних праць.	Участь в обговоренні. Виконання вправ Тести
2.	Слово як основна одиниця лексичної системи	2/0/2	Слово як одиниця лексичного рівня мови. Слово – знакова одиниця. Лексичне значення слова. Денотативний характер лексичного значення. Понятійна основа лексичного значення. Прагматичний аспект лексичного значення. Оцінні компоненти в лексичному значенні. Асоціативні ознаки (конотації), пов'язані зі словом. Лексичне і граматичне значення. Сполучувальні властивості слова, що визначаються його лексичним і граматичним значенням.	Участь в обговоренні. Виконання вправ
3.	Полісемія як лексична категорія	4/0/2	Багатозначність слова (полісемія). Семантична структура полісемічного слова. Ієрархія значень і типи багатозначності в українській мові (радіальна, ланцюжкова, радіально-ланцюжкова). Метафора як спосіб семантичної деривації. Узуальні й оказіональні метафоричні перенесення. Метонімія як спосіб семантичної деривації. Продуктивні моделі метонімічних перенесень. Сміслові відношення між лексико-семантичними варіантами (ЛСВ) багатозначного слова. Питання про загальне значення слова. Способи тлумачення лексичного значення слова. Передача полісемії і типів лексичних значень слів у тлумачних словниках української мови. Найважливіші тлумачні словники, їх характеристика.	Участь в обговоренні Виконання вправ
4.	Явище омонімії та паронімії в українській	2/0/4	Явище омонімії. Лексична омонімія в українській мові. Типи лексичних омонімів: повні й неповні (часткові).	Участь в обговоренні Виконання вправ

№	Тема	Години (Л/ЛБ/ПЗ)	Стислий зміст	Інструменти і завдання
	мові. Типологія омонімів		Різновиди часткових омонімів (омофони, омографи, омоформи). Відмежування лексичних омонімів від випадків відносної омонімії (омофонів, омоформ, омографів). Джерела лексичних омонімів. Проблема розмежування омонімії й полісемії. Стилiстичне використання омонімів у мовленні (гра слів, каламбур). Словники омонімів.	Тести
5.	Синонімія в українській мові. Антонімія	4/0/4	Синонімія як фундаментальний тип відношень мовних одиниць. Лексичні синоніми. Визначення синонімів. Умови синонімізації. Абсолютна синонімія. Повна і неповна (ідеографічна) синонімія. Нейтралізація семантичних відмінностей ідеографічних синонімів. Інші типи відмінностей між синонімами (граматичні, стилістичні, емоційно-експресивні, жанрові, соціальні, територіальні). Синонімічний ряд і його домінанта. Поняття про синонімічне гніздо. Синоніми системно-мовні і ситуативно-мовленнєві, їхня роль у текстотворенні. Стилiстичні прийоми, побудовані на синонімії (евфемізми, парафрази, ампліфікація, плеоназм). Словники синонімів української мови. Антонімія. Мовні типи антонімів. Лексичні антоніми, їх визначення. Логічна та лінгвістична основа антонімів. Структурні й семантичні типи антонімів (градуальні (мезоніми), комплементарні, векторні, координатні). Контекстуальні антоніми. Синонімічно-антонімічні зв'язки. Антонімія системно-мовна та ситуативно-мовленнєва. Текстові функції антонімів. Стилiстичні прийоми, побудовані на антонімії (оксиморон, антитеза). Словники антонімів української мови.	Участь в обговоренні Виконання вправ
6.	Лексика української мови з погляду вживання	2/0/2	Соціальна й територіальна диференціація лексики української мови. Лексика загальнонародна й лексика обмеженого вжитку. Науково-технічна й професійна термінологія. Специфіка терміна. Джерела термінотворення в українській мові. Поняття про термінологізацію загальнонародної лексики і детермінологізацію терміна. Словники термінів. Професіоналізми, відмінності їх від термінів. Жаргонна лексика. Арго. Використання жаргонної та арготичної лексики в літературній мові. Словники жаргонної та арготичної лексики. Діалектизми (фонетичні, морфологічні, словотворчі, лексичні, синтаксичні), види лексичних діалектизмів (лексичні, етнографічні, семантичні). Функції в тексті. Словники діалектної та жаргонної лексики.	Участь в обговоренні Виконання вправ
7.	Лексика української	4/0/2	Динамічні потенції лексико-семантичної	Участь в

№	Тема	Години (Л/ЛБ/ПЗ)	Стислий зміст	Інструменти і завдання
	літературної мови 3 експресивно-стилістичного погляду		системи мови. Активна й пасивна лексика. Застаріла лексика: історизми (матеріальні архаїзми) й архаїзми (стилістичні архаїзми). Неологізми, їх різновиди і шляхи появи в мові. Оказіональні й потенційні слова. Словники нових слів і значень. Словники архаїзмів (історичні). Стилістична диференціація лексики української мови. Лексика стилістично нейтральна (міжстильова) і стилістично забарвлена. Розмовна лексика, її види. Книжна лексика, її види. Система стилістичних поміток у тлумачних словниках української мови.	обговоренні Виконання вправ
8.	Фразеологія української мови	4/0/6	Фразеологія як лінгвістична дисципліна. Предмет вивчення фразеології. Поняття фразеологічної одиниці. Проблема виокремлення фразеологізму, асиметричність форми і змісту. Фразеологізм і лексема. Фразеологізм і словосполучення. Питання про обсяг фразеології і типи її одиниць. Проблема класифікації фразеологічних одиниць. Ідіоматика і фраземіка. Типологія ідіом (фразеологічні зрощення, єдності, сполучення) та фразем (прислів'я, приказки, крилаті вислови). Стійкість і варіантність фразеологізмів.	Участь в обговоренні Виконання вправ. Вікторина
9.	Лексикографія	4/0/4	Лексикографія як прикладна наукова дисципліна. Основні поняття лексикографії. Типологія словникової продукції. Енциклопедичні й лінгвістичні словники. Типи лінгвістичних словників. Тлумачні словники української мови. Структура словникової статті у тлумачних словниках.	Участь в обговоренні. Презентація. Робота зі словниками
IV семестр				
10.	Морфемологія	2/0/4	Морфемологія як розділ мовознавства. Зв'язок морфемології з іншими розділами лінгвістики. Морфема як знакова одиниця мови. Поняття про морф і морфему. Співвідношення понять морфема і слово. Аломорфи та варіанти морфем. Класифікація морфем у сучасній українській літературній мові: за роллю в слові, за функцією, за місцем у структурі слова, за ознакою питома/запозичена. Поняття про матеріально виражені та нульові, регулярні й нерегулярні, продуктивні й непродуктивні афікси.	Участь в обговоренні. Виконання вправ
11.	Типи морфем	2/0/4	Морфема – мінімальна значуща одиниця мови. Морф. Аломорфи і варіанти морфем. Кореневі й афіксальні морфемі: загальна характеристика, функціональні відмінності. Відмінність морфемі від інших одиниць мови. Основні шляхи розвитку морфем. Класифікація афіксів за: а) місцем розташування у слові; б) функціями; в) способом вираження; г) формою; г) ступенем повторюваності;	Участь в обговоренні. Виконання вправ

№	Тема	Години (Л/ЛБ/ПЗ)	Стислий зміст	Інструменти і завдання
			д) походженням. Співвідношення морфем: полісемія, омонімія, синонімія, антонімія морфем.	
12.	Основа слова і флексія	2/0/4	Поняття морфемної структури слова. Основа слова, її характеристика. Подільність основ. Морфеми з вільним і зв'язаним значенням.	Участь в обговоренні. Виконання вправ Тести
13.	Зміни в морфемній структурі слів у процесі розвитку української мови. Опрощення, перерозклад, ускладнення	2/0/4	Історичні зміни в морфемній структурі слова: опрощення, перерозклад, ускладнення. Основні шляхи розвитку морфеміки. Морфемні словники.	Участь в обговоренні Виконання вправ
14.	Дериватологія як лінгвістична дисципліна	2/0/4	Дериватологія (словотвір) як особлива підсистема мови та як розділ мовознавства. Два аспекти словотвору: діахронічний і синхронічний. Розрізнення понять словотворення та словотвір. Місце словотвору в системі наук про мову. Питання про рівень словотвору. Зв'язок словотвору з морфемікою, лексикологією, морфологією, синтаксисом. Критерії розмежування словотворення, словозміни та формотворення. Основні засоби формотворення в українській мові. Словотвірні ресурси сучасної української мови. Типи словотворення. Словотвір як учення про творення слів і загальні принципи їхньої мотивації. Похідне слово як одиниця словотвору. Ознаки похідного слова. Розмежування структурної та семантичної похідності. Твірна і похідна основи, формально-значеннєві відношення між ними. Словотвірний формант. Основні різновиди семантичної мотивації та семантичних відношень.	Участь в обговоренні. Виконання вправ. Робота зі словниками
15.	Словотвірний тип як основна одиниця словотвірної системи	2/0/4	Словотвірна категорія як узагальнена семантико-словотвірна сутність. Типологія словотвірних категорій сучасної української літературної мови. Питання про словотвірний тип у сучасному мовознавстві. Класифікація основних словотвірних типів. Словотвірне значення та словотвірна модель. Словотвірні ланцюжки (ряди) як вираження структурно-семантичних відношень у сфері похідних слів. Словотвірна синтагма. Словотвірна парадигма, її відмінність від морфологічної парадигми. Словотвірне гніздо як комплексна, найскладніша одиниця словотвору.	Участь в обговоренні. Виконання вправ
16.	Способи словотворення в українській мові	2/0/4	Визначення способів словотворення в сучасній лінгвістиці. Дві основні класифікації способів словотворення: а) за лексико-граматичним характером словотвірної бази та словотвірних засобів	Участь в обговоренні. Презентація. Виконання вправ

№	Тема	Години (Л/ЛБ/ПЗ)	Стислий зміст	Інструменти і завдання
			(традиційна класифікація): 1) різновиди морфологічного способу; 2) різновиди морфолого-синтаксичного способу; 3) лексико-синтаксичний і лексико-семантичний способи творення слів; б) за видом основних компонентів твірних формантів: 1) суфіксальний; 2) префіксальний; 3) постфіксальний; 4) суфіксально-префіксальний; 5) суфіксально-постфіксальний; 6) суфіксально-префіксально-постфіксальний; 7) префіксально-постфіксальний; 8) осново складання; 9) словоскладання; 10) абрєвіатурний; 11) зрощення; 12) семантичний; 13) універбаційний; 14) конверсійний; 15) флективний; 16) акцентуаційний.	

Рекомендована література

Базова:

1. Бойко В. М., Давиденко Л. Б. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Київ : Академвидав, 2014. 240 с.
2. Вакарюк Л., Панцьо Л. Українська мова. Морфеміка і словотвір. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. 184 с.
3. Глуховцева К. Д. Складні питання сучасної української літературної мови. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоєпія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : посібник. 2-ге вид., допов. Старобільськ : Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2021. 265 с.
4. Гримашевич Г. І. Сучасна українська літературна мова. Морфемологія. Дериватологія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 152 с.
5. Демська О. М. Вступ до лексикографії : посібник. Київ : Києво-Могилянська академія, 2010. 266 с.
6. Караман С. О., Караман О. В., Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова. Київ : Літера ЛТД, 2011. 560 с.
7. Лаврінець О., Симонова К., Ярошевич І. Сучасна українська мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2019. 524 с.
8. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. Підручник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2010. 328 с.
9. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : посібник. Луганськ : Альма-матер, 2005. 400 с.

Допоміжна:

1. Бобух Н. М. Словник антонімів поетичної мови. Київ : Вид.-полігр. центр КиМУ, 2004. 297 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
3. Полюга Л. М. Словник українських морфем: близько 40 000 слів. Львів : Світ, 2001. 446 с.
4. Сікорська З. С. Українсько-російський словотворчий словник. Київ : Освіта, 1995. 250 с.

5. Словники України. URL : <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua>
6. Стишов О. А. Основні джерела поповнення фразеологічного складу української мови кінця XX – початку XXI століть. *Мовознавство*. 2015. № 1. С. 33 – 47.
7. Український орфографічний словник : понад 175 тис. слів / уклали: В. В. Чумак та ін.; за ред. В. Г. Скляренка. Вид. 9-е, переробл. і доповн. Київ : Довіра, 2009. 1011 с.
8. Український правопис / НАН України, Ін-т мов-ва ім. О.О. Потебні; Ін-т укр. мови. Київ : Наукова думка, 2019. 392 с. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/ukrayinskij-pravopis-2019>
9. Фразеологічний словник української мови : в 2 кн. / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наукова думка, 1993. 984 с.

Оцінювання курсу

За повністю виконані завдання здобувач вищої освіти може отримати визначену кількість балів:

III семестр

Інструменти і завдання	Кількість балів
Участь в обговоренні	10
Тести. Виконання вправ. Робота зі словниками	10/35/5
Презентація. Вікторина	5/5
Самостійна робота	10
Екзамен	20
Разом	100

IV семестр

Інструменти і завдання	Кількість балів
Участь в обговоренні	10
Тести. Виконання вправ. Робота зі словниками	10/40/5
Презентація.	5
Самостійна робота	10
Екзамен	20
Разом	100

Шкала оцінювання здобувачів вищої освіти

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	Відмінно	зараховано
82-89	B	Добре	
74-81	C		
64-73	D	Задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням

			дисципліни
--	--	--	------------

Політика курсу

<i>Плагіат та академічна доброчесність:</i>	Під час виконання практичних завдань здобувачі вищої освіти мають дотримуватися політики академічної доброчесності. Запозичення оформлювати відповідними покликаннями. Списування є забороненим. Результати навчання здобувачів вищої освіти викладач оцінює об'єктивно. Здобувачі вищої освіти самостійно виконують навчальні завдання, завдання поточного та підсумкового контролю результатів навчання (для осіб з особливими освітніми потребами ця вимога застосовується з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей).
<i>Завдання і заняття:</i>	Усі завдання, передбачені програмою курсу, мають бути виконані своєчасно й оцінені в спосіб, зазначений вище. Аудиторні заняття здобувачі вищої освіти мають відвідувати регулярно. Пропущені заняття (з будь-яких причин) мають бути відпрацьовані з отриманням відповідної оцінки не пізніше останнього тижня поточного семестру. Через поважну причину (хвороба, академічна мобільність тощо) терміни відпрацювання можуть бути збільшені за письмовим дозволом декана.
<i>Поведінка в аудиторії:</i>	На заняття здобувачі вищої освіти приходять до аудиторії відповідно до розкладу, не запізнюючись. Під час занять: не залишають аудиторію без дозволу викладача; коректно поведуться між собою; вільно висловлюють свої погляди; не заважають викладачеві проводити заняття. Під час контролю знань: не послуговуються зовнішніми джерелами інформації, які заборонено використовувати під час виконання роботи; не можуть розмовляти з іншими здобувачами та порушувати режим тиші в аудиторії; мають право на отримання від викладача роз'яснень про причини отримання низької/незадовільної оцінки.